

JOANNA RADKIEWICZ
WSP w Zielonej Górze

PROBLEMATYKA ŚRODOWISKA W KONCEPCJI C.FREINETA¹

Problem środowiska w wychowaniu stanowi na każdym szczeblu edukacji istotny, ważny element systemu; niemniej na każdym z nich ma swoisty wymiar. W odniesieniu do klas początkowych ma on swoje miejsce we wszystkich różnorodnych koncepcjach, w tym szczególnie został zaznaczony w koncepcjach nowego wychowania.

Problem ten został podkreślony także w okresie ostatniej reformy szkolnictwa w Polsce, między innymi przez wydzielenie przedmiotu nauczania pod nazwą "środowisko społeczno-przyrodnicze". Obecnie trwa jeszcze proces wdrażania zasad realizacji przedmiotu. W procesie tym można zauważyć zawężanie wartości tej problematyki do czysto dydaktycznej z pominięciem wychowawczej.

Dlatego warto podjąć analizę tej kwestii w koncepcji C.Freinet, tak bliskiej i odpowiadającej naszym współczesnym dążeniom czynienia ze szkoły miejsca wartościowego, wyzwającego rozwój dziecka, miejsca przyjemnej twórczej działalności. W koncepcji C.Freineta wciąż jeszcze tkwią niewykorzystane możliwości wzbogacania naszego systemu pracy w klasach początkowych.

Analiza tej koncepcji pod względem uwzględnienia w niej środowiska prowadzi do wyodrębnienia trzech zakresów treści:

- 1/ wpływ środowiska na osobowość jednostki,
- 2/ założenia wychowawczych wartości środowiska szkolnego,
- 3/ środowisko jako źródło doboru i układu treści kształcenia.

Celestyn Freinet w swej koncepcji właściwie nie definiuje bliżej pojęcia "środowisko", podaje natomiast różne jego rodzaje i wymienia naturalne, przyrodnicze, społeczne i szkolne. Interpretacja tych rodzajów treści może stanowić podłoże sprecyzowania rozumienia środowiska przez C.Freineta. Określeniem tym nazywa

się otoczenie służące dziecku zaspokajaniu jego podstawowych potrzeb takich jak na przykład zdobycie wiadomości o otoczeniu przez doświadczenia własne. Doświadczenia zdobyte w procesie rozwoju są ściśle uzależnione od danego środowiska.

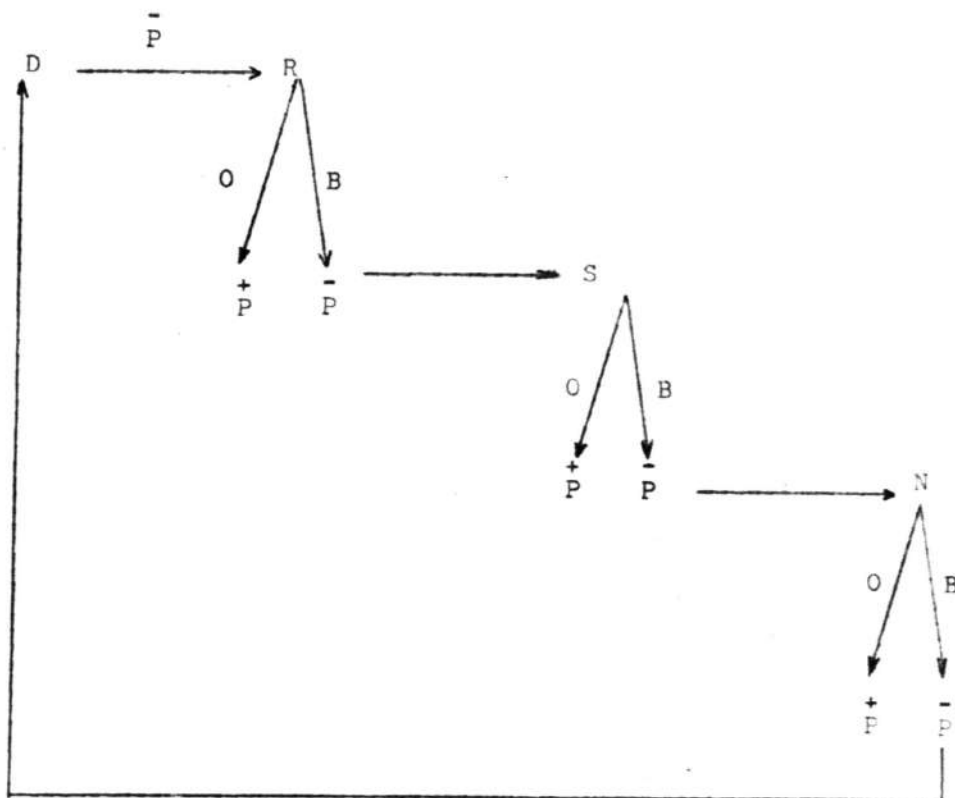
W globalnym rozważaniu znaczenia środowiska dla rozwoju dziecka C.Freinet podkreśla, że może ono być w stosunku do jednostki mniej lub bardziej sprzyjające, pomocne i przydatne. Problem ten ciekawie wyjaśnia tym, że środowisko może stanowić dla jednostki oparcie albo barierę. Najczęściej jednak łączy w sobie jedno i drugie, tzn. jednocześnie jest oparciem i barierą dla rozwoju. Od działania powyższych mechanizmów uwarunkowane jest zachowanie się jednostki. W interpretacji tego zjawiska C.Freinet określa cztery aspekty "oparcia i bariery" w środowisku:

- a/ w rodzinie,
- b/ w społeczeństwie,
- c/ w przyrodzie,
- d/ w innych ludziach.

Szczegółowa analiza tych sformułowań a/oparcie/ i b/bariera/ nasuwa pytanie o rozumienie przez C.Freineta określeń "społeczeństwo" i "inni ludzie". Dlaczego rozgranicza je? W treści rozważań² autora koncepcji nie znajdujemy wyraźnego wyjaśnienia. Jeżeli przyjmiemy, że społeczeństwo tworzą ludzie to wydaje się, że nie popełnimy błędu, jeżeli działanie O-B w społeczeństwie i w innych ludziach połączy się w jeden zakres.

Dość dużo miejsca przeznaczają C.Freinet na analizę zachowania się jednostki w środowisku. Treści te można ująć w następujący schemat:

Schemat wskazuje, że rozwój życiowy jednostki uzależniony jest szczególnie od tego, czy dane oparcie bariera /O-B/ wypełni się treścią pomocy jednostce, czy przeszkodą. Jeżeli pierwsze, to "jednostka wzmocniona w sobie opanuje przeszkodę i podejmie na nowo swoją drogę życiową"³. Jeżeli drugie, to poczuje się zagrożona, niespokojna. Wtedy "raz jeszcze dokona przeglądu wszystkich możliwości, zapuka ponownie do tych samych drzwi, spróbuje się ucześcić rozpaczliwie nawet najmniejszych chropowatych

- LEGENDA:
- D - dziecko
  - +P - przeszkoda
  - P - wzmocnienie umożliwiające dalszy rozwój jednostki mimo przeszkody
  - O - oparcie
  - B - bariera
  - R - rodzina
  - S - społeczeństwo
  - N - przyroda

wartości, brzegu przepasci, byle się tylko ocalić"⁴.

Z interpretacji przez C.Freineta wpływu środowiska na jednostkę można wnosić, że w swojej koncepcji nawiązuje do naturalistycznej filozofii J.J.Rousseau, zakładając silny i istotny wpływ wychowawczy układów środowiskowych.

Kolejny zakres środowiska rozpatrywany przez C.Freineta wyrażony jest w treści prawa 3. Istotę jego wyraża autor w sformułowaniu: "Wszelkie zmiany w środowisku zmuszają jednostkę do modyfikowania dotychczasowych śladów przez nowe udane doświadczenia. Wynikająca stąd konieczność adaptacji do zmienionych warunków środowiskowych stanowi istotę wychowania"⁵. Zasadniczym jest to środowisko szkolne, które C.Freinet nazywa "środowiskiem sztucznie odizolowanym od życia"⁶. Zapytuje więc co należy uczynić, aby szkoła stała się drogą⁷, która się otwiera na coraz to nowe horyzonty do zdobycia, aby nie była tylko przystankiem.

W odpowiedzi na powyższe pytanie C.Freinet opracował koncepcję Nowej Szkoły /Ludowej/. Cechy tej szkoły ukazuje drogą porównania ze szkołą tradycyjną. Na tym podłożu zaakcentowane są założenia szkoły nowej a zarazem aspekty krytyczne przestarzałej, wymagającej unowocześnienia. Cechy nowej szkoły zawierają jednocześnie wskazówki, jaka powinna być szkoła współczesna, jeżeli chce być zgodna z "naturalnym rytmem rzeczywistości". Zwróćmy uwagę, iż szkoła wg C.Freineta to szkoła ściśle związana z szerszym życiem społecznym, z otoczeniem, reagująca na ich potrzeby a jednocześnie szkoła, która czerpie stamtąd treści do wiadomości i kształtowania systemu wartości.

Poniżej przedstawiam porównawcze ujęcie cech tychże szkół.

szkoła tradycyjna	szkoła nowa
1/ izolacja dziecka od życia, tym samym fałszowanie jego obrazu, co w ostateczności doprowadza do różnych niespójnych zachowań dziecka w szkole, w rodzinie czy na ulicy;	1/ szkoła ludowa nie może istnieć poza ludowym społeczeństwem;
2/ kładzie nacisk na bezwzględne posłuszeństwo, co stanowi zaprzeczenie wychowania moralnego, wyrabia bowiem w uczniu nawyk bierności i służalczości;	2/ Kształtowanie świadomej dyspliny jako naturalnej konsekwencji czynnej współpracy wszystkich członków społeczności szkolnej; istotą

szkoła tradycyjna	szkoła nowa
3/ dominuje stosowanie metod autorytatywnych /fundament szkoły tradycyjnej/, co zmusza dziecko do naturalnego przeciwstawiania się autorytetowi aby dokonać próby afirmacji samego siebie:	jest dyscyplina demokratyczna; 3/ kształtowanie osobowości ma być efektem własnej aktywności dziecka pobudzonej przez nauczyciela, służy temu wykorzystanie narzędzi i tych technik kształcenia, które pozwalają na żywe, naturalne i wszechstronne wychowanie w środowisku szkolnym; 4/zasadniczy styl pracy to wzajemna pomoc i współpraca między uczniami oraz nauczycielem i uczniami;

Choćby już to wybiórcze zestawienie charakterystycznych cech szkół nasuwa zasadniczy kierunek zmiany środowiska szkolnego. Przekształceniom muszą ulec jego założenia i techniki pracy, w ścisłym związku ze środowiskiem w sensie wpływu na jego doskonalenie: "praca nad wyzwoleniem szkoły bez próby oddziaływania na środowisko stworzyłaby tylko niebezpieczne złudzenie"⁸.

Trzeci wyróżniony wyżej zakres uwzględniania środowiska w koncepcji C.Freineta to środowisko jako źródło treści kształcenia. W tym względzie szczególnie ważne są kryteria doboru treści i układu treści.

Problemem tym zajmowało się wielu autorów, szczególnie twórców koncepcji nowego wychowania. Dlatego warto, by wyraźniej ukazać swoistość koncepcji C.Freineta, dokonać porównania z innymi. Uczynimy to na przykładzie metody Ośrodków zainteresowań O.Decroly'ego, trójczłonowej koncepcji ustroju szkolnego S.Messena¹⁰ oraz szkoły C.Freineta¹¹.

System O.Decroly'ego, wychodzący z założenia, iż należy przygotować dzieci do życia przez życie wyróżnia następujące elementy środowiska:

- środowisko ludzkie /rodzinne, szkolne, społeczne/,
- środowisko żywe /zwierzęta i rośliny/,
- środowisko martwe łącznie z gwiazdami i słońcem.

Elementy te mogą oddziaływać na osobnika dodatnio lub ujemnie. Istotę stanowi jednak oddziaływanie zwrotne; wzajemne: środowiska na osobnika i osobnika na środowisko.

S $\longleftrightarrow$ O

Poznanie środowiska przez dziecko wynika z potrzeby zaspokajania własnych konieczności, w tym szczególnie potrzeby pożywienia, walki z ujemnymi wpływami klimatycznymi, obawy przed niebezpieczeństwami i różnymi wrogami, działania, pracy zbiorowej, rozrywki, doskonalenia się.

Wymienione potrzeby stanowią podstawę nauki o środowisku, w której każdy ośrodek zainteresowania rozpatrywany jest w trzech aspektach: a/ korzyści i sposobu ich osiągnięcia, b/ stron ujemnych i sposobu uwolnienia się od nich oraz c/ umiejętności formułowania wniosków praktycznych na przyszłość, postępowania dla swego dobra i dobra ludzkości.

W trójczłonowej koncepcji szkoły jednolitej S.Hessena, podstawowym założeniem jest zasada trojakiego zróżnicowania, tzn. szkoła na każdym stopniu różnicuje się według środowiska, w którym działa.

I tak:

- Pierwszy stopień - środowisko regionalne,
- drugi stopień - środowisko społeczne,
- trzeci stopień - środowisko kulturowe.

Punktem wyjścia nauczania na poszczególnych szczeblach szkoły jednolitej są elementy w/w środowisk.

Na szczeblu szkoły I stopnia /szkoła początkowa/ podstawą nauczania są geograficzne właściwości przyrody oraz elementy kultury ludowej we własnym otoczeniu. Szkoła średnia II stopnia uwzględnia stosunki społeczne, kształtowane przez warunki majątkowe, klasowe i stanowe, które odbijają się w życiu ro-

dzinnym. Natomiast wyznacznikiem treści nauczania w szkole III stopnia jest praca zawodowa, nauka i technika.

Sergiusz Hessen w swej koncepcji uwzględnia niektóre osiągnięcia O. Decroly'ego, występują one w organizacji stopnia pierwszego. Radzi tu wprowadzić nauczanie globalne, bez podziału na przedmioty. Szkoła na tym poziomie powinna dbać nie tyle o danie uczniom wiedzy, ile o wprowadzenie w poznanie świata.

Powyższe porównania wskazuje na eksponowanie treści przyrodniczych w metodzie ośrodków zainteresowań O. Decroly'ego, natomiast treści społecznych w systemie S. Hessena.

W swojej koncepcji C. Freinet szczególnie akcentował społeczny aspekt środowiska i humanizm ludzki. W "Gawędach Mateusza", "Pedagogika we fraku" i "Dwa i dwa nie zawsze równa się czterem" pisze: "Musimy ukształtować takie osobowości, które będą zdolne nie tylko do tworzenia i ożywiania robotów, ale również do kierowania nimi i do wykorzystywania ich usług w dziale wyzwania sumienia ich humanizmu, które na zawsze pozostaną wielkością i racją bytu człowieka".

W konkretyzowaniu swej koncepcji i kreśleniu zasad realizacyjnych w pracy szkoły pisze: "Życie naszej szkoły będzie miało trzy źródła: po pierwsze, zajęcia w klasie mimo wszystko jak najrzadziej, pracę w ogrodzie i prawdziwy udział w życiu środowiska zewnętrznego poprzez różnego rodzaju akcje społeczne, spacer i zorganizowane wycieczki; po drugie, zajęcia w pracowniach szkolnych z udziałem robotników i rzemieślników, w atmosferze pracy zbliżonej do otaczającej nas rzeczywistości; po trzecie, /.../ poznania tego środowiska za pomocą ogłoseń, które dzieci nam przekazują w formie systematycznych wywiadów lub po prostu żywych opowiadań o różnych zdarzeniach, których wyraz zawarty jest w ich ekspresji"².

Uwzględnienie treści społecznych w treściach kształcenia przybliżyła C. Freinet do Hessena, natomiast metoda, sposoby realizacji do Decroly'ego. Niemniej C. Freinet czerpie tylko pomysły metod, które jak sam stwierdza "autentycznie urzeczywistnia". Nazywa swoje metody nie jak O. Decroly "ośrodkami

zainteresowań", ale "kompleksami zainteresowań" z podkreśleniem, że nie ogranicza swojej działalności do "mniej lub bardziej arbitralnej koncentracji na pewnych dominujących tendencjach, lecz posiada możliwość wyboru najbardziej odpowiadającego mu kompleksu treści"¹³.

Reasumując, z całości rozważań C.Freineta wyprowadzić można w odniesieniu do środowiska trzy zasadnicze fazy:

- 1/ układy środowiskowe wywierają istotny wpływ wychowawczy na jednostkę,
- 2/ aby środowisko szkolne pozytywnie wpływało na ucznia muszą ulegać zmianie jego aktualne założenia i techniki pracy,
- 3/ treści społeczne środowiska winny stanowić podstawę treści nauczania na różnych szczeblach kształcenia, w tym szczególnie w nauczaniu początkowym.

Jeśli tezy te odniesiemy do naszej polskiej obecnej rzeczywistości pedagogicznej w klasach początkowych, to stwierdzić trzeba, iż są one jak najbardziej aktualne. Na obecnym etapie kształtowania tzw. szkoły współczesnej nie budzą już one wątpliwości, niemniej wymagają dalszych badań poznawczych w celu pogłębiania i poszerzania prawidłowości oraz opracowań projektujących, zawierających propozycje działań praktycznych w celu jak najlepszej realizacji ich treści.

PRZYPISY

¹ Podstawą do analizy była książka C.Freineta, O szkołę ludową, Wrocław Ossolineum 1976

² Tamże, s. 130

³ Tamże, s. 131

⁴ Tamże, s. 131

⁵ Tamże, s. 124

⁶ Tamże, s. 213

⁷ Tamże, s. 38

⁸ Tamże, s. 211

⁹ A.Hamaide, Metoda Decroly'ego, Warszawa 1932

¹⁰S.Hessen, Struktura i treść szkoły współczesnej, Wrocław,
Ossolineum 1959

¹¹C.Freinet, O szkołę ludową, ... s.328

¹²Tamże, s.328

¹³Tamże, s.329